

ВАСКО ЛИПОВАЦ

(Поводом изложбе слика у Будви, отворене 26. маја
1985. године и 30 которских бронзаних рељефа,
насталих послје земљотреса)

Иако је Васко Липовац све више умјетнички присутан међу нама, његови радови као да нијесу још довољно широко познати и запажени. То се може разумјети, јер је грозничави ритам санације послје земљотреса, макар и са толиким закашњењем, ипак коначно ушао у наше старе и тешко општећене градове, док се знатно раније сретао око њих. Тако да сви ти велики послови скоро свакодневних грађевинских новина, засјењују префињена и сложена достигнућа из сфере умјетности, макар били и са изузетно крупним донетима.

А рецимо одмах да смо увјерени како зрело дјело Васка Липовца, који нам повремено долази са сликарским изложбама, али нарочито оно које нам сада трајно остаје у Котору, са бронзама у рељефу, заслужује посебну пажњу јер стаје уз бок са ранијим крупним остварењима умјетничких домета протеклих вјекова. Ту је, са дубоким осјећањем традиције, али са савременим умјетничким језиком, снажно и креативно проговорено о многим значајним страницама прошлости и садашњости Котора и Боке Которске.

Повод за овај напис је Липовчева будванска изложба слика, с краја маја мјесеца 1985. године. Не претендујући да се тим поводом покуша дати било каква цјеловитија оцјена дјела Васка Липовца, сматрали смо да је једноставно немогуће не проговорити о његовим капиталним донетима у санираним културним установама Котора, Центру за културу и Поморском музеју. Неопходно их је шире објаснити и више приближити љубитељима умјетности и нашој културној јавности уопште.

Познато је да је Васко Липовац веома плодан умјетник, који ради разним савременим техникама. И данас његове радове налазимо у бројним градовима, нарочито у Сплиту, Дубровнику, на Макарском приморју, на Корчули, у многим галеријама и хотелима, а има и велики број колективних и самосталних изложби. Рођен је у Котору 1931. године, а студирао је на Академији примијењене умјетности у Загребу, посебно код браће Хегедушић. Редовно школовање је завршио код Жељка Хегедушића, а затим наставио у умјетничкој радионици чувеног Крсте Хегедушића. И дивне, талентоване је колеге имао. Да поменемо само изванредног Македонца Ордана Петлевског.

Изложба у Булви од 26. маја 1985. године, са 17 слика и малим сребрним скулптурама, уводи нас у свијет прошлости Боке, а посебно Котора, са њеним разноврсним слојевима.

Када се улази у изложбену дворану, на први поглед има се утисак да се ради о изложби портрета. Међутим, није тако. Одмах откривамо да свуда, заправо, недостају лица, доживљаји, гримасе, карактери. Тај, наизглед, портрет је у ствари деперсонализиран, па чак та ружна, упрошћена лица могу да подсјећају на наиву, и то са карикатуралним примјесима. Али сликарев циљ сасвим сигурно није био да се руга, јер би то била поруга са свим темама, на свим сликама.

Ријеч мора да је о нечем другом. Те безличне главе, које се, уз незнатне разлике, свуда понављају, јасно казују да сликара на овој изложби никако не занима психолошка особеност или карактеризација неког лика. Сликар нас, дакле, сасвим свјесно упућује на нешто друго, на неки детаљ, који открива праву садржину, а није ни конкретно, ни појединачно. Преко тих деперсонализованих личности и неких појединости уз њих, ми улазимо у проблеме ширих категорија. Према томе, овдје су, преко портретне схеме, дате одређене карактеризације појединих позива, сталежа и историјских ситуација прошлих времена. Сликар нам помаже да на један посебан начин размишљамо о прошлости и доживљавамо је у сликарској димензији.

У првом плану Изложбе намеће нам се поморски позив. Тешке судбине морнара и капетана дате су у разним категоријама. Било да су то морнари са једрењака, прије пропаласка паре, гдје се међу напетим једрима нашао и набијена морнарска капа, било да је то пароброд, са димњаком који вири изнад валова и огромним, раскошно обојеним димом, као изразом силне снаге нове и револуционарне енергије, док је сам поморац изгубљен негдје у мору. Али ту је и ратни брод са бркатим „морским вуком“, као и капетан у фотели, са детаљима пошње Бокељске морнарице. Најзад срећемо и остарјелог поморца на

клупи, са посљедњом илузијом у руци, маленом фигурицом брода...

Даље, ту су стадежи средњовјековног и барокног Котора, паравно, опет већином везаним за море. Ту је патрицијат старог града, ту су митре уз монументалну катедралу, јер средњовјековна комуна медитеранског типа има и бискупа, поред нотара, учитеља и лекара.

Ту је циклус жена и еротике са нагим и обученим фигурама и увијек неким детаљем који буди наше асоцијације. Ето невјесте са ликом драгога посред срца, сто туге испраћаја гдје леђа сакривају тако присутне сузне очи, затим колористички богата фигура дјевојке у врту са птицом на глави. Има и стидљивих купачица са костимом да би се преко полукта са љубичастом драперијом прешло на нудистичку плажу.

А да ли је о свему томе баш овако размишљао сам умјетник? Већином није и то ми он сам каже. Али јасно је да умјетника може да понесе нека појединост и колористичка занимљивост и он иде у сусрет њој, без неких даљих и дубљих размишљања. Тако да његов стваралачки пут може да буде сасвим ћудљив и некако „изокренут“. Па због фино разрађеног дима може настати брод, а не обрнуто, због боје драперије — жена, а не обрнуто... Свакако, умјетника најчешће не занимају анализе, историје и трактати, међутим он ипак, и таквим својим личним путем, износи често велика мисаона језгра.

Ако је умјетност стваралачка игра ослобођеног и разгађеног духа неке даровите личности, онда и умјетничко уживање гледалаца такође мора бити нека наша сунгра пробуђених асоцијација и слободних емоционалних везивања пред понуђеним дјелима. А онај ко посјеђује изложбу мора да се приближи и лично поигра са Васком Липовцем и тако ужива у његовим дјелима.

На Изложби има и неколико скулптура у сребру са сличним мисаоним категоријама: Витез са свитом, Шетња, Примadona. Али ту је примаран онај фини умјетнички рад на сребру, па свако ко познаје старе мајсторе сребра у Задру, Котору и другаје, схватиће из којих дубоких извора Васко Липовац црпи ону сребрну чипку по својим фигуринама.

II

А сада да се задржимо на 30 бронзаних рељефа постављених у Котору послје земљотреса 1979. год. у првим санираним културним установама, и то 24 у Центру за културу, а шест у Поморском музеју.

Тих 24 рељефа у Центру за културу поређани су у пространом фоајеу на спрату, у три низа са по осам плоча (40 x 40

ст), а нижу се тематски испреплетено, као и у животу, са избором карактеристичних појединости из прошлости поморства, умјетности и историје Котора и Боке Которске. Догађаји се нижу пред гледаоцем као професионални ход на метопама фриза грчких храмова, или још ближе, на дјелима старих златара Котора.

Васко Липовац је, свакако, још као дијете гледао гримасе узнемиренних ликова и богато набране огртаче њихових издужених фигура на пали мајстора, которских готичара. Он је тако пратио још дуже низове сребрних вотивних плочица, на којима једрењаци на Госпи од Шкријела од XVII в. па до данас без престанка плове по уморасаном мору, или у сталној борби са пиратима. Са таквим узорима, Васко Липовац је дао своје низове бронзаних рељефа, казане својим модерним језиком, и своја умјетничка виђења онога што се дешавало и што је живот доносио овим крајевима.

Но прије него што приђемо детаљима, треба рећи да са самим својим разиграним облицима, ова цјелина рељефа, уз свјетла и сјенке које се без престанка смјењују, — дјелује узбудљиво и снажно и чисто ликовно, без обзира на своје садржаје и поруке. Право је богатство у разноврсности те цјелине, уз наглашени ауторов смисао за ритам и контрасте у распореду разних протагониста појединачних сторија, њихових предмета, бродова, зграда, увијек у различитом третману. У тако богатом регистру нижу се: једра на мору, брада, портретирани или стилизовани ликови, барјаци, ваге, епрувете, звоници, облаци, куполе, грбови, пресе, скалпели, експлозије, рушења и слично. При том, аутор никада неће претрпати простор. Он га, напротив, брижљиво чисти својим одбором. Али када је и присиљен да исприча масовну сторију, он ће и на том, тако суженом, простору, итекако вјешто распоређивати ликове у оригиналним секвенцама, отвараће „дубину“ и тако рјешавати веома сложене теме, као што су нпр. спуштање каравана низ брдо, Централна комисија, улазак ослободилаца у Котор, Марко Мартиновић са питомцима-бољарима, и слично. Најзад, треба подвући готово свуда присутне уквене хроматске низове у обради бронзе, — од глатких, свијетлих површина до разноврсних обрада рељефа, уз нијансирање материје.

Задржавајући се нешто више на наративној страни појединих рељефа и њиховој умјетничкој обради ми ћемо их рабе пратити у њиховим логичним цјелинама, без обзира на мјесто које им је, из естетских разлога, слободно дао умјетник. Али тај оригинални, ауторов поредак бронзаних рељефа је слиједећи:

I ред: 1) Илirsка „либурна“, 2) Катедрала св. Трипуна у Котору, 3) Црква св. Луке у Котору, 4) Клесари, са детаљем циборија Катедрале, 5) Једрењак типа „галеон“, 6) Златари, 7) Караван, 8) Фра Вита.

II ред: 9) Апотекари, 10) Коло Бокељске морнарице, 11) Штампари, 12) Петар Желанић, 13) Ковачи, 14) Битка браће Ивановића, 15) Трино Кокома, 16) Марко Мартиновић.

III ред: 17) Централна комисија, 18) Иво Висин, 19) Разарач „Sankt Georg“, 20) Дон Нико Луковић, 21) Разарач „Загреб“, 22) Ослобођење Котора 1944. год., 23) Земљотрес 1979. год., 24) Мештровићев Маузолеј Његошу.

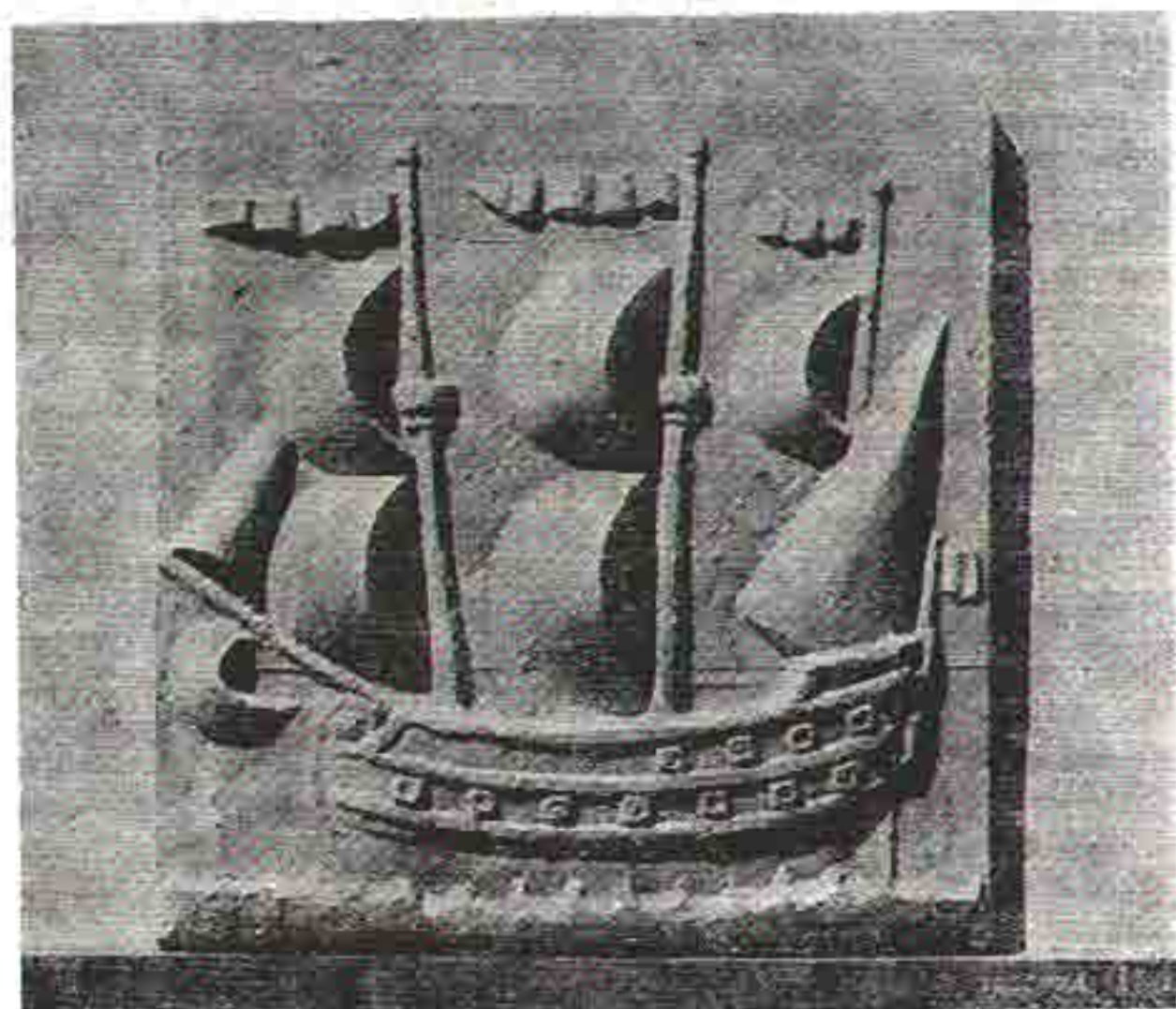
У том низу можемо уочити три главне тематске групације на Липовчевим бронзама: поморство, умјетност са умјетничким занатима и појединости из историје Котора и Бокс Которске.

ПОМОРСТВО

У овом крају који је живио са морем и од мора, сасвим је природно да је највише заступљена та егзистенцијално важна поморска тематика, и то на 9 рељефа (бр. 1, 5, 10, 12, 14, 16, 18, 19 и 21). Иначе у свакоме од три низа бронзи, посебно се истичу портрети по два брода, а велики број личности су најуже везани за пловидбу.

Бр. 1: Либурна је илirsки ратни брод на весла, са крижним једром, чији је врх катарке, на Липовчевом рељефу, између три малена стилизована облака. Иако су цијелом нашом облаком пловили илirsки бродови, Бока је са њима дубље везана, јер је у Рисну био трговачки центар и ковао се новац; ту се Теута, 228. год пр. н. е. склонила, када су Римљани одлучили да униште илirsку пиратерију Јадраном. Рељеф је омеђен фино обликованим, карактеристичним, извијеним и заостреним формама прамца и крме.

Бр. 5: Галсон, тип једрењака са двије палубе, три катарке, флаком и пламенцима на врху, осунчано и свечано плови праћен повољним вјетром. Липовац га бира као симбол трговачке морнарице у Боки процвата једрењака XVII и XVIII вијека, јер је и ликовно привлачног и раскошног изгледа, док се у ствари чешће сретала скромнија „тартана“.

Бр. 10: Коло Бокељске морнарице приказано је малим фрагментом од пет шрача у пошњи, који се чврсто држе за руке. Та средњовјековна братовићина морнара, по традицији још од IX в., а по првом документу из 1353. год. имала је сталежима веома важну сталешку, трговачку, војну и каритативну улогу у граду и околини. Њено Коло, са сачуваним средњовјековним и новим елементима, симболизира солидарност и братство, тако добро изражено у тексту кап. Пава Каменаровића:

„Сви заједно, сви у Коло
рукама руке стиснимо,
потврдимо свим окол
да слогу братску љубимо.“

Бр. 16: Марко Мартиновић учи руске бољаре „поморски наук и владање“, у Перасту 1698. године. Липовац оваје, сасвим природно, узима за основу оригиналну савремену историјску уљану слику непознатог аутора, која се сачувала у Музеју Пераста. И на смањеном простору рељефа, Мартиновић за столом показује глобус, док су пред њим бољари са руским капама. Они су, заправо, били послати од цара Петра I у Венецију да савладају теорију и праксу навигације. А међу одабраним италијанским педагозима позван је и Мартиновић из Пераста, који им је у Венецији предавао науку и извео са њима три практична путовања. На другом путовању зауставили су се у родном граду свога наставника — Перасту, и тамо одржали наставу. И заиста цијела група дјелује као да је на тренутак прекинута у школском реду, па изненађено, у живом покрету, проматра умјетника и нас, удаљене скоро три вијека.

Бр. 14: Битка браће Марка и Јоза Ивановића из Доброте са пиратом Хаши-Ибрахимом из Кандије 1756. год. у души Драго (Пиреј) код Атине. В. Липовац је своју реконструкцију битке у етапама, израдио према једном бакрорезу, приложеном херојском спјеву И. А. Ненадића „Шамбек сатарисан Божјом десницом...“, објављеном непосредно после тог догађаја. Битка је изазвала пажњу јер је уништен велики наметник по Медитерану, а радило се о огромном несразмјеру у величини бродова и броју посаде (360 пирата према 40 Бокеља). — Аутор не загушује простор и прави јасан одбир детаља, описујући двије фазе поморске битке. На улазу у Залив, који је дат као изванредна колајна и оквир догађаја, доживљава се најприје споменути несразмјер моћног шамбека и малене таргане. У другој фази јасне су посљедице хладне и прорачунате борбе Доброћана, а нарочито панике која је настала смрћу пиратског рејса, а то је запаљени шамбек који почиње да гори, док преживјели барком покушавају бјекство.

Бр. 12: Петар Желалић са отетим турским бродом — сакупљачем харача „Круна Отоманска“ или „Велика Султанија“, 1760. године. Самоувјерени лик јунака из Бијеле и његову барокну одору Липовац преузима са савременог портрета, који се чувао код породице Желалић, па је откупљен од стране Поморског музеја у Котору. Сам начин Желалићевог спасавања из турског ропства и освете Турцима, јединствен је због несхватљивог несразмјера снага и изузетне вјештине и самопоуздања Желалића. У седмогодишњем заробљеништву на големом броду са око 800 чланова посаде и 83 хришћанска роба, Петар Желалић користи тренутак молитве у џамији егејске луке Кос, и на броду на којем је остало око 300 чланова посаде ликвидира са својим помоћницима 100-нак морнара са палуће, а осталима блокира излазе, пловени пут Малте, којом је тада управљао витешки ред Ивановца.

Бр. 18: Иво Висин са највишим аустријским признањем Бијелом заставом „за поморске заслуге“ (Merito navali), јер је са бриком „Силенадо“ од 1852. до 1859. год. опловио свијет. Липовац овдје брижљиво даје портрет маркантног и строгог капетана, који зна шта хоће и када су му планови најамбициознији а потешкоће највеће. А план је био: повезати трговачким пословима далеке ваневропске луке са познатим трговачким центрима и тако, у 30 путовања, опловити свијет. Правац је узет из Атлантског океана у Пацифик, обилазећи рт Хорн, дакле од истока према западу. А све то са бродом од 30 метара и нешто преко 300 тона, са укупно 11 чланова посаде, која се у тешкоћама стално осипала и мијењала. С обзиром да је то био први брод под аустријском заставом који је упловио у велики број ваневропских лука, од Хонолулуа и Мелбурна до Шангаја, цар је одликовао Висина Витешким крстом и Бијелом почасном заставом, којој су сви бродови били обавезни да одају почаст поздравом. А Висин је први међу Јужним Славенима опловио свијет.

Бр. 19: Аустријски адмиралски брод „Sankt Georg“, на коме су 1. фебруара 1918. год. одјекнули топовски хици и звуци Марсељезе, знак устанка морнара, као револт против рата и глади, али под јасним утицајем револуционарних насља Октобра. Липовац ваја ту снажну јединицу флоте, уоквирену големим планинама. Повезујући се са морнарима Пуле и Шибеника и народом у Боки, а нарочито са посадама у Бококоторском заливу са других ратних јединица, устанку се придружује 40 ратних бродова са око 6.500 морнара. Али како на вријеме није стигла помоћ, Команда ратне морнарице је 3. II угушила устанак, а послје великог процеса, Монархија је, наоко на умору, ипак стигла да стријеља Фрања Раша, Јерка Шишгорића, Мату Бричевића и Антона Грабара.

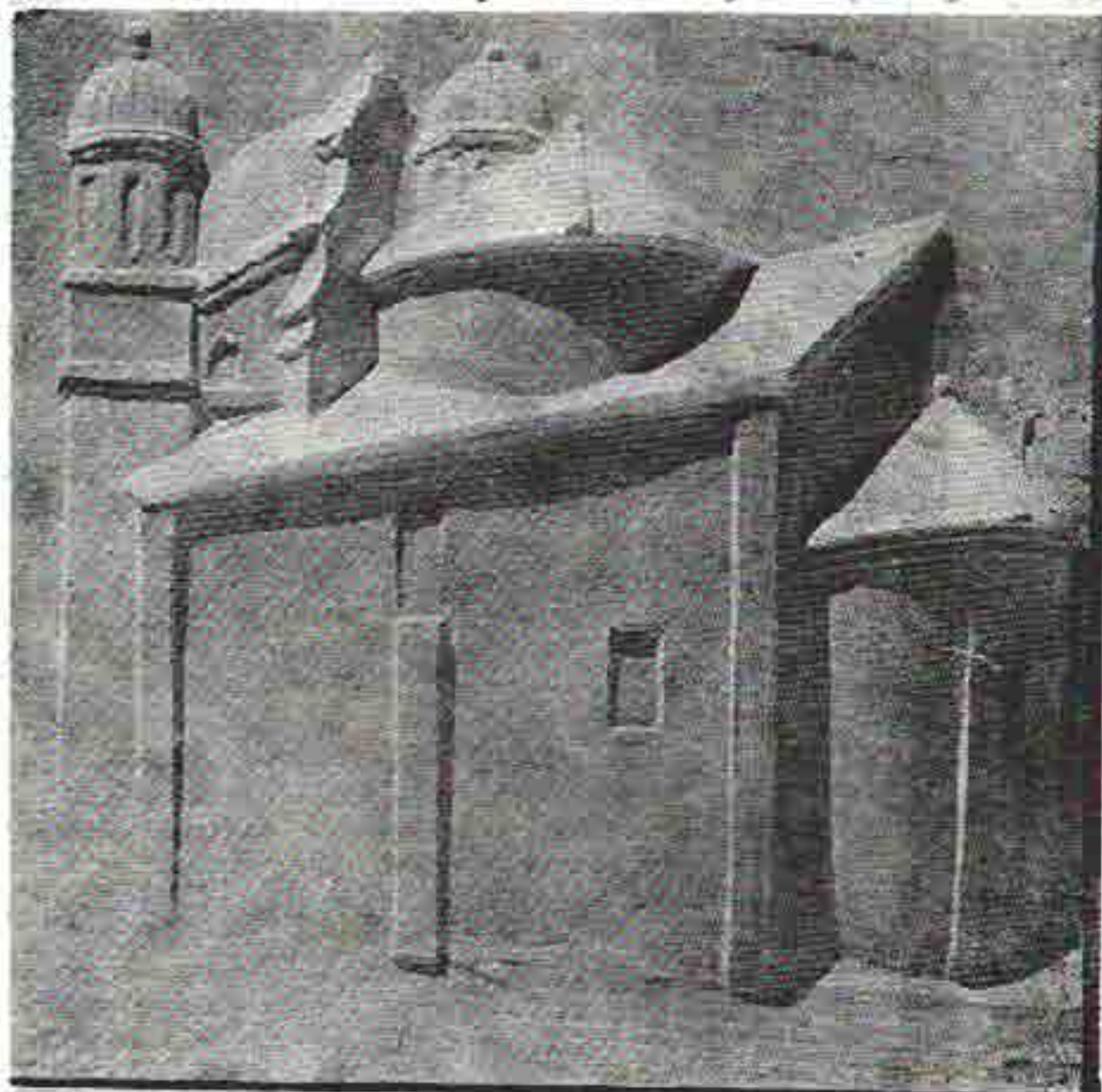
Бр. 21: Експлозија југославенског разарача „Загреб“ 17. априла 1941. год. у Бококоторском заливу. Са глатке палубе разарача кида се и лети жељезо, катаркс, димњаци и гасе се млади животи поручника бојног брода Југославенске морнарице Милана Спасића и Сергеја Машере. У немогућности да се окупи довољан број посаде и покуша испловљавање према савезницима, они не прихватају да само припреме разарач за минирање и тиме спријече његову предају окупатору него и физички нестају са њим. Због тога су проглашени народним херојима.

УМЈЕТНОСТ

Осам бронзи Липовац је посветио истакнутим споменицима културе, највећим ствараоцима, штампарима и занатлијама Котора и Пераста. Са правом је подвукао романику (Св. Трипун

и Св. Лука), која је са пет цркава и више трагова на профаним грађевинама, изразито присутна у Котору. Тај универзални стил XII и XIII вијека преузет је по узорима из Апулије, да би управо из Котора кренуо у походе дубоко у унутрашњост, према Србији и Македонији. — Ту је одмах и градитељ Вита Которанин са Дечанима, који су сачували баш такве утисаје. — Од кипарских остварења одабран је детаљ изузетног романо-готичког циборија, док су бројни златари Котора представљени бистом-реликвијаром св. Силвестра. Сликар Трипо Кохоља је међу првацима југославенског барока, а уз свјетски чувене которске штампаре, ковачки занат заступа Новак-мачар.

Бр. 2: Катедрала св. Трипуна са ликом патрона града, Моћна силуета катедрале утиснута се урбанистички савршено у кречну и зелену позадину бријега св. Ивана, а између два звоника разликује се поетски обрис малене цркве Госпе од Почивала (новије: Госпе од Здравља). Са лијеве стране је млади

Бр. 3

Трипун, дјечак са ореолом и палмом мученика, јер је био одлучио да живот положи за своју идеју.

Бр. 3: Романичка црква св. Луке, носи оригинални натпис и датацију (1195. год.), а од 1657. год. је предата на употребу становницима православне вјероисповијести. Липовац јој даје кровно рјешење од прије рестаурације 1985. године, и проматра је са апсидалне и бочне стране, док су се купола и каснији звоник на преслицу утопили у силуету оближњег Св. Николе, са почетка XX вијека.

Бр. 8: Градитељ Вита Которанин пред својим монументалним дјелом манастиром Дечани, на коме су видни слиједи романички луковни, клеше један скулпторски рад. На порталу манастира уклесано је „Фрад Вита мали брат из Котора, протомајстор града краљева“ (1327—1335), па се стога сматра да је припадао фрањевачком трећем реду. Зато је и обучен и зачешљан на тај начин. Дечани су велика симбиоза источне и западне умјетности и највеће дјело средњовјековне Србије. Липоваче рељеф одише чистом и смиреном стваралачком атмосфером.

Бр. 6: Златари Котора представљени су бистом-реликвијаром св. Славестра која је наручена 1367. године. У документу су забиљежена и имена златара тога дјела, тако да је овај идеални лик умјетника, умотан у набраној драперији, Мелша или Радослав.

Бр. 15: Сликар Трипо Кокоља пред својом „ливајућом пинакотеком“ на шкољу Госпе од Шкрпјела. Са перашке обале сликар окреће четкицу према завјетној црквици помораца, коју је осликао са 68 платна, почевши од наслуђивања римских сибила па до сцена Старог и Новог завјета. Овим дјелом Кокоља је ушао у ред највећих југославенских сликара барока. Липовац га ваја инспирисан постојећим аутопортретом.

Бр. 11: Два которска штампара у раду поред пресе. Иако сам град Котор добија своју штампарију касно, са Ф. Андреолијем 1798. год., веома рани которски штампари у Венецији прославили су родни град и са бројним инкунабулама уврстили се међу најстарије штампаре свијета. Сам Андрија Палташић (Котор, 1450 — Венеција, 1500?) има преко 40 дјела штампаних прије 1500. године, у којима са поносом увијек истиче своје которско поријекло («... Catharensis...» или «de Catharo...»). Даље треба споменути Јеролима Загуровића и Добрића Добрићевића. — Липовац слика два штампара поред пресе, нагнута над словима која брижљиво слажу. Композиција је пуна облика, жива и хармонична.

Бр. 13: Новак ковач кује сабљу Краљевићу Марку. Веома су бројни и разноврсни занати у Котору, а међу најбројнијима је братовштина ковача. Један од најистакнутијих је Новак маچار (Novacius spratagius) из 1396. године, па је природна претпоставка да се ради о познатом Новаку ковачу из народних пје-

Бр. 11

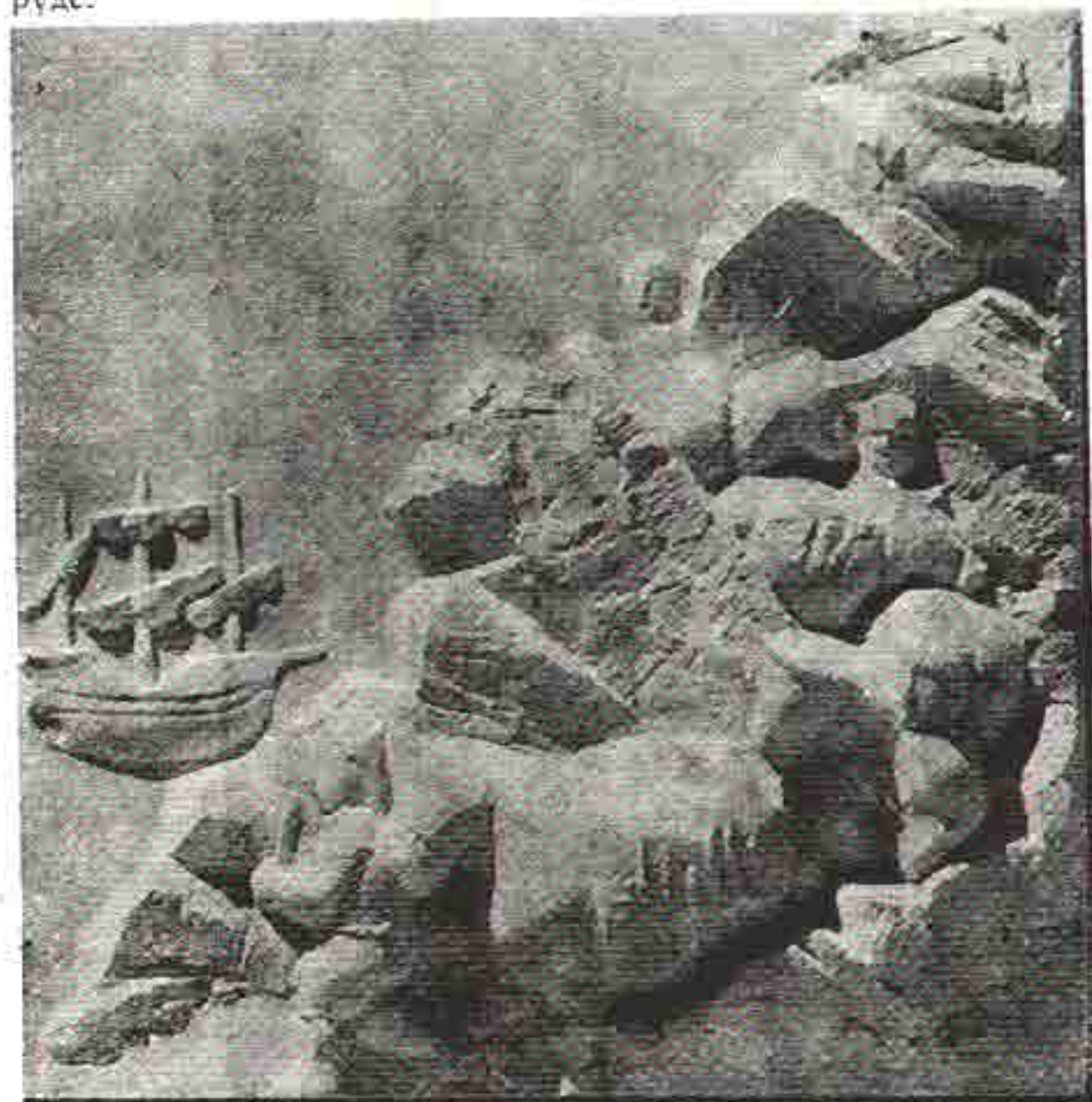
сама. Липовац поред снажне фигуре ковача даје у лијевом углу амблем ковачке братовштине, онако како се налази на колективном гробу у сакристији порушене цркве св. Фрање из 1298. год., пред јужним вратима Котора (Шурањ).

ИСТОРИЈА

Васко Липовац је посебно обрадио седам историјских тема. Двије се односе на средњи вијек, а то је караванска трговина, као битна жила кудавица тадашњег економског живота и развоја, и апотека као једна од битних видова комуналне организације у здравству, поред школства и нотаријата. — Из новијих времена и савремености су бронзе Централне комисије уједи-

њења Црне Горе и Боче Которске, на улазак народноослободилачке војске у Котор 21. новембра 1944. год. и лик културног радника и историчара дон Ника Луковића. А поред земљотреса од 15. априла 1979. год., циклус се завршава радом Ивана Мештровића — Његошев маузолеј.

Бр. 7: Караванска трговина кроз балканске литице, а посебно на стрмом обрушавању према которској луци, био је заиста тежак изазов умјетнику због тако скученог простора. Липовац га је изванредно ријешио са дијелом ловћенског масива, испреплетеног колајном коња, трговаца и пратилаца, и дијелом јадранске пучине, са једрењаком који чека. А како је та сложена организација трговачког посла, нарочито у XIII и XIV в. била у рукама которских племићких трговачких кућа, природно је било да се такав подухват посебно везао за Котор, главну луку средњовјековне Ранике, из које се нарочито извозе руде.

Бр. 9: Апотеку, као симбол комуналне здравствене службе, пратимо од 1326. год., а Лицовац је даје са богатим и сликовитим детаљима. Ту апотекар у великом авану туче и мрви саставне дијелове лијекова, а поред њега је апотекарска вага за дозирање и стакленка за искухавање. Изнад стола је диван амблем, још сачуван на кући гдје је била прва которска апотека, са људском лобањом, двије змије, преломљеном кости, корњачом, пацовом и гуштером.

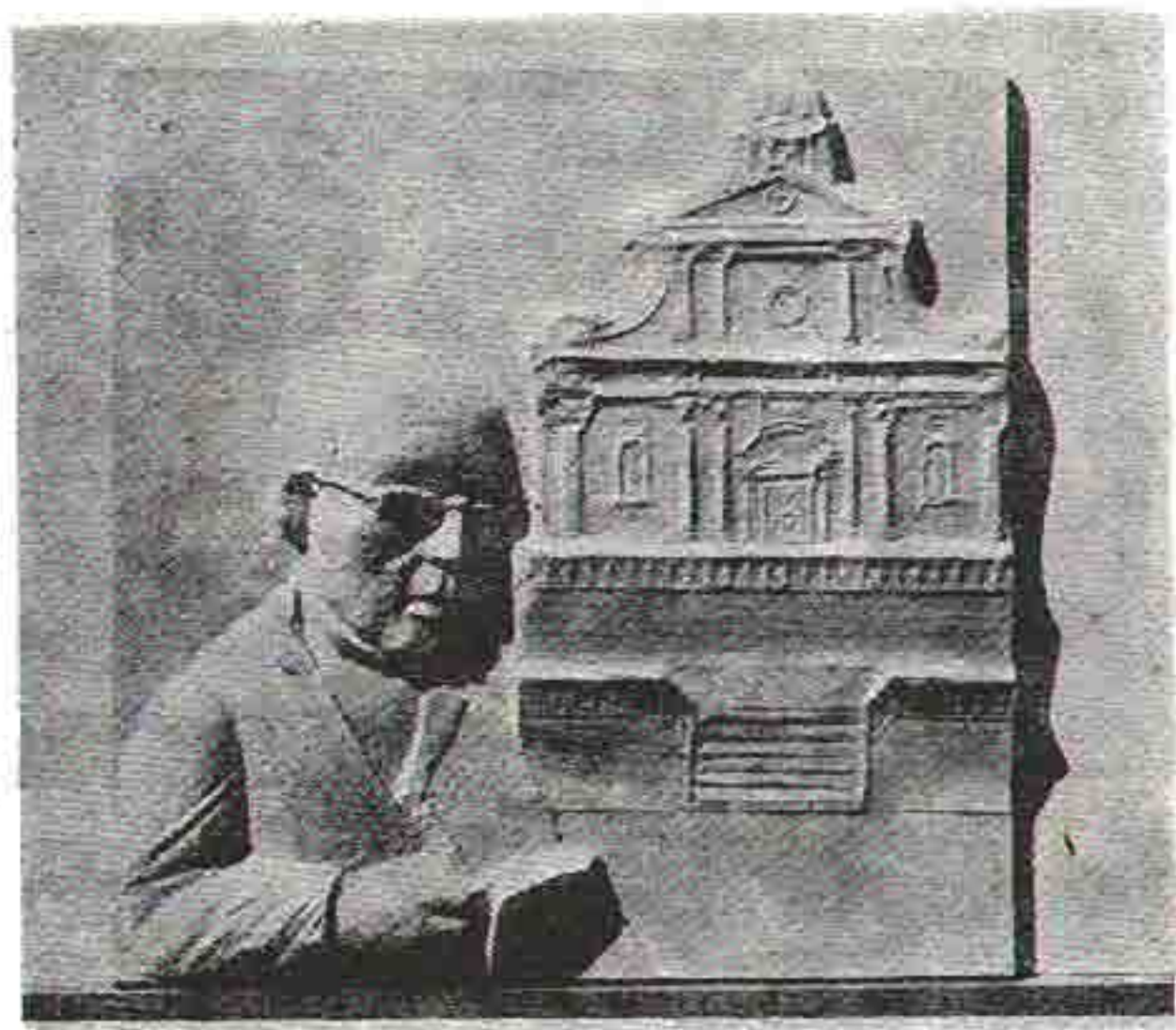

Бр. 17: Сједница Централне комисије Привремене владавине авију уједињених покрајина Црне Горе и Босне Которске, под заштитом трију сила — Русије, Аустрије и Енглеске (1813—1814). Декретом уставног карактера Покрајинског вијећа, од 1. новембра 1813. год., успостављена је и управна власт са функцијама владе, тзв. Централна комисија. Била је састављена од

паритетног броја од по 9 чланова из Црне Горе и исто толико представника општина Боке Которске. За председника је изабран владика Петар I. Скупштина о вједњињу одржана је 29. октобра 1813. год. у Доброти, у згради Вишка Лукина Ивановића, благајника Привремене владавине. — Лицовац око уздужног стола реба чланове Централне комисије, који се разликују по капама црногорске и бокељске народне ношње. У средини између Црногораца истиче се владичина камплавка, а међу Бокељима калпак официра Бокељске морнарице.

Бр. 22: Улазак ослободилаца у Котор 21. новембра 1944. године. Умјетник ваја ослободилачку ријеку која кроз главна градска врата незадрживо увире у Стари град између зидина.

Бр. 20: Дон Нико Луковић пред Богородичиним храмом на Прчању. Са посебним афинитетом према том значајном културном раднику и историчару, Васко Липовац му посвећује посебан рељеф. Поред карактеристичне физиономије, бронзом доминира изванредна фасада чувеног млетачког архитекте Бернардина Маркушија (Масагизи), чији естетски склад, по неким мишљењима, надмашује његова позната дјела у Венеција. Осим писаних

радова Луковића, збирка умјетнина савремених југославенских стваралаца, које је дон Нико сакупио баш у том храму, чине непролазним његове заслуге.

Бр. 23: Трг од оружја оштећен катастрофалним земљотресом 15. априла 1979. године. Фотог изгледа овог трга, са посебно тешко оштећеном Вијећницом и провидуровом палачом, обишао је свијет. Ради се, заправо, о некадашњој згради позоришта, подигнутој око 1810. год. од француских војних власти, па обновљеној за потребе општине, са укуском Вијећницом, и дијелу зидина, обновљених за провидурово боравиште, посланје земљотреса 1667. године. Ту се на каменим носачима у XIX в. налазио велики дрвени обојени балкон. Раскројене зидине и фасаде, са инертном хрпом камења, рјечито говоре о тешко оштећеном Старом граду.

Бр. 24: Његошев маузолеј на Ловћену — дјело Ивана Мештровића. На мјесту гдје је сам pjesник зажелио да буде сахрањен и гдје му је најприје била подигнута једноставна, малена камена црква, па већи округли храм од стране династије Карађорђевића, сада се подиже монументални маузолеј, који је повезао двије крупне личности југославенског стваралаштва: Његоша pjesника и Мештровића вајара.

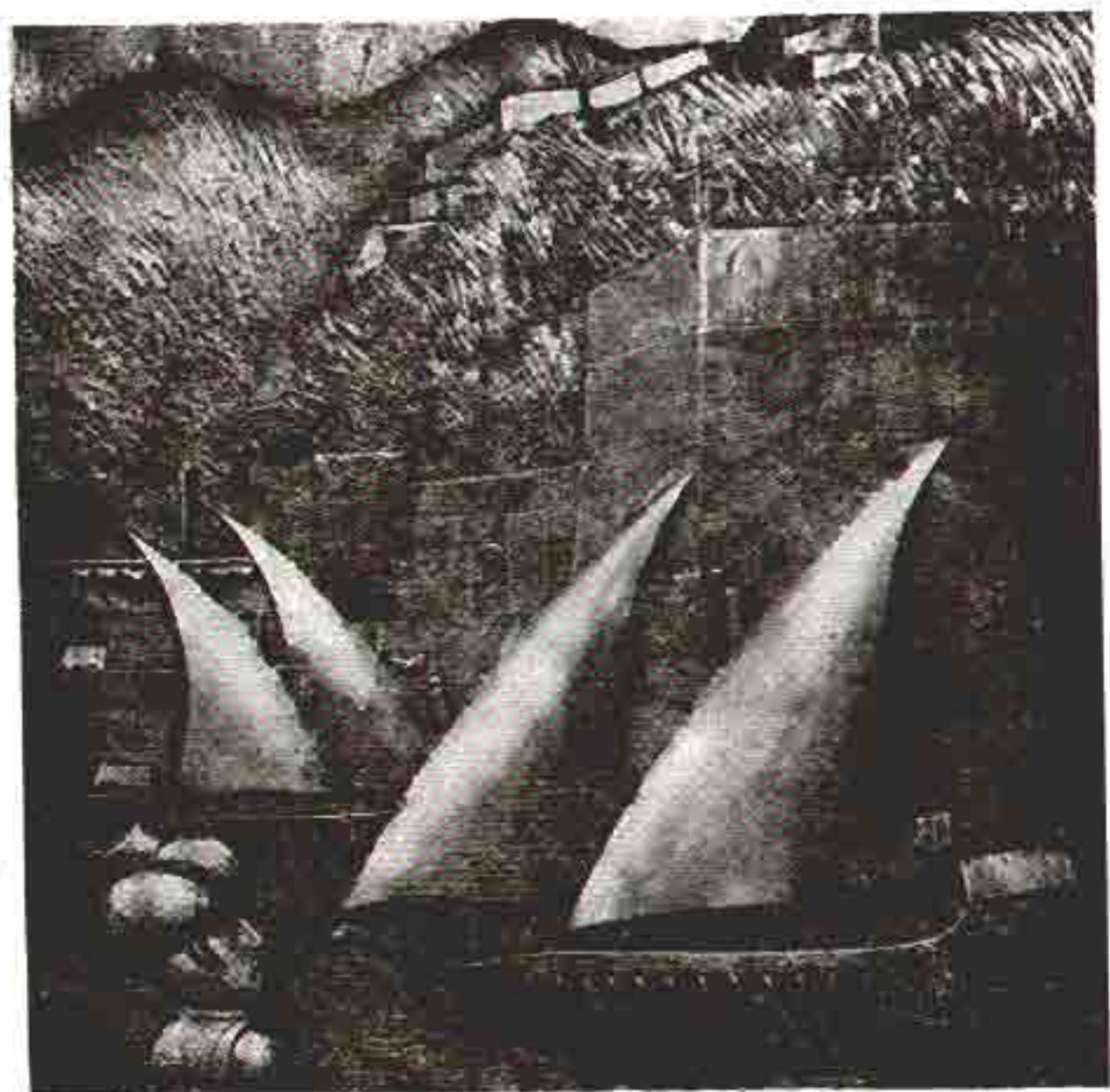
РЕЉЕФИ У ПОМОРСКОМ МУЗЕЈУ

Шест бронзаних рељефа великог формата Васка Анџовца, који доминирају улазним простором Поморског музеја у Котору (1,20 x 1,20 m) везани су, наравно, готово некалкултивно за поморство. Ту је покушај турског освајања Котора у оквиру борби Св. Лиге и Турака око Херцег-Новог 1539. год., затим 12 портрета ратника, поморских трговаца и бродовласника, па которско бродоградилште, Аспантска битка и Иво Висин. Једино је, ван ужег контекста историје поморства, дата потресна сцена земљотреса 1667. год., који је, ето, за сва полурчја живота, нека трајна и гранична тема драматичне судбине Бокоторског залива и великог дијела наше обале, означене првеном бојом сталне опасности, на свим сеизмичким картама свијета.

Бронзе пратимо са десна на лијево:

I бронза: Описала Котора од стране флоте Хајрудина Барбаросе, 14—16. августа 1539. године. Још приликом склапања Свете Лиге (Млетачка Република, шпански цар Карло V и папа Павле III), посебно је био третиран Херцег-Нови, који је начелно улазио у млетачку интересну сферу. И заиста, савезници су успјели заузети Херцег-Нови 27. октобра 1538. год., као и Рисан који се предао. Међутим, због савезничких размирица, град није био добро утврђен, па га је Барбароса са 90 галаји и 30 фуста поново освојио 10. августа 1539. године. Послије таквог успјеха

и пуног реваншистичког ратничког елана, флота је стигла пред град Котор. Иако је са Венецијом било склоњено тромјесечно, сепаратно примирје, а Котор није био примарно планирани освајачки циљ, Барбароса је послвије добро обављеног првог дијела свог војничког посла био сасвим јасан: „Примирје, или мир у мојој је руци да га склапам, или кршим.“ И ништа не би спасило Котор да провиљур Г. А. Бембо није форсирано завршио важне радове на сјеверним зидинама и снажно наоружао град, а дух отпора је био веома висок. Добијајући енергичне одговоре из Котора да ће се борити и схвативши да би се ухватио у коштац „ка једним зидом и једним ватреним брдом“, Барбароса је 17. VIII 1539. год. напустио опсаду. — Лишовац је снажно умјетнички дочарао ту делену атмосферу психолошких напетости и одлука. Дао је пријетећи притисак велике флоте, чије једриље личи на криве турске ланшаре, али и горостипне „оклопе“ и „лптитове“ новоловршених белема сјеверних градских врата и

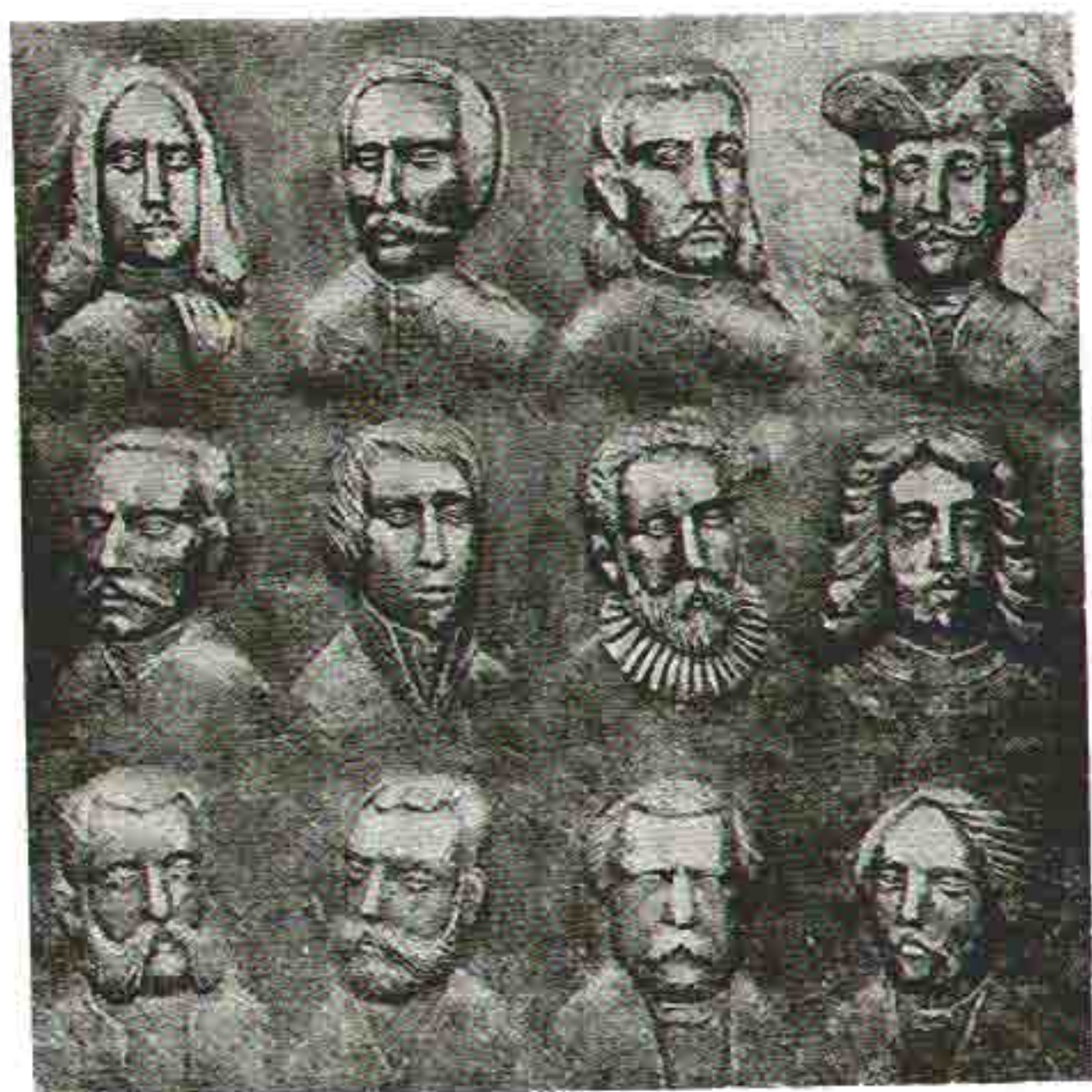
око брда. Бронза је мајсторски обрађена са пуно контраста, од осунчаних, набреклих једара и глатких плаха зидина, до веома набраног блиског брда св. Ивана и мање видних ребара масива Пестинграда. А сам Барбароса са чалмом израња из мора, замисљен, неодлучан и несигуран.

II бронза: Портрети 12 истакнутих личности од XVI до XX в. је један Липовчев одбир „поморског Парнаса“ Боке Которске, али не само са ратничког терена него и из других подручја живота и дјеловања. Умјетник их је свакако првенствено бирао по значају њиховог дјеловања, али није био без утицаја и њихов разнолик изглед и чисто ликовни изазов портрета, са барокним косама, брадама, перикама, шепирима, жабоом око врата и слично. Ти ликови, лишени сувишних детаља, остају чисти и јасни са карактеристичним личним цртама снажног портрета.

Ако би и оваје хтјели ићи неким хронолошким и тематским редом, ту је, међу јунацима и војним лицима, **НИКОЛА ВИСКОВИЋ** (7. фигура по реду), који је са 300 Пераштана притекао у помоћ Котору, док се Барбароса припремао 1539. год. да освоји град. Затим срећемо **ВИЦКА БУЈОВИЋА** (8. фигура по реду, 1660—1709. год.), неустрашивог борца против пирата, али и вјештог трговца и дугогодишњег капетана општине Пераст, коју води гвозденом песницом, али без икаквих моралних скрупула. Овој групи припада јунак морског рата **ФРАНО ВИСКОВИЋ** (2. фигура по реду, 1665—1720. год.), као и прослављени руски адмирал и организатор балтичке флоте **МАТИЈА ЗМАЈЕВИЋ** (1. фигура по реду, 1680—1735. год.), поред већ познатог **ПЕТРА ЖЕЛАЛИЋА** (4. фигура по реду, а бр. 12 у Центру за културу). И најзад, кап. **МАРКО ИВАНОВИЋ** (5. фигура по реду), који се прославио са својим братом Јозом када је 1756. год. положио свој живот у поморској бици до уништења, против надмоћног пиратског шамбека. Та битка је, иначе, у цјелини приказана на бронзи бр. 14 у Центру за културу.

Поморски трговац и педагог **МАРКО МАРТИНОВИЋ** (3. фигура по реду, 1663—1716. год.), овдје је дат као посебни портрет, издвојен из групе руских питомаца (бронза бр. 16 у Центру за културу), проницљивог и суморног погледа.

Кап. **ЛВИЗ ВИСКОВИЋ** (6. фигура по реду), потпредседник је Централне комисије и потписник Уговора о уједињењу Црне Горе и Боке Которске 1813. године, а кап. **СЛАВОМИР БУРКОВИЋ** (9. фигура по реду) први је управитељ поморства Књажевине Црне Горе 1882. године. Кап. **ВЛАДО ИВЕЛИЋ** из Рисна (10. фигура по реду, 1855—1925), заповједник је на бродовима аустријског Лојда, а познат као писац „Успомена из поморског живота“, док је **ТОМО ЛИПОВАЦ** (11. фигура по реду), бродовласник и градоначелник Котора 1877—1884. године, а кап. **СПИРИДОН ГОПЧЕВИЋ** (12. фигура по реду), из Пода кол

Херцег-Новог, истакнути бродовласник и привредник у Трсту средином XIX вијека.

III бронза: Катастрофални земљотрес у Котору 1667. године. Липовац је изабрао најужбудљивију сцену на Тргу пред катедралом, гдје су се срушили до тада витки романички звоници. У групи од 5 заплашених становника, један клечи поред мртвог тијела, уз срушену калоту звоника, тројина склопљених руку гледају пут неба, а бискуп са митром вапи раширених руку. Бразготине на „ружи“ фасаде и преостали патрљи звоника и камен који се руши са околних зграда, па здробљена маџерија цури као густа крв низ отворене ране, на узнемиреној позадини брда, — све то дјелује веома упечатљиво.

IV бронза: Которско бродоградилниште. Лоцирајући га на тачном мјесту, код куле гдје се срећу сјеверни и западни белеми, уз ријеку Шкурау, а гдје је било простора за истовремену

изградњу три брода, — Липовац нам дочарава радну атмосферу которског бродоградилшта, архивски пошатог од XIV вијека. Рад је добро одмакао, па је и катарка полигнута, али пет посленика још увијек имају пуне руке посла, па носе даске, ударају чекињем и стружу дрво. Ова смирена, радна и стваралачка атмосфера, послије ужаса земљотреса, доноси равнотежу са још много префињених хроматских помака на бронзи, од помираног брода и ликова, па преко белеми брда и неба.

V. бронза: Лепантска битка 1571. год. и трагична судбина которске галије. Са највећом поморском битком кипарског рата, код Лепанта, Котор је везан преко галије „Св. Трипун Которски“, под командом «сиргасомеса» Јеролима Бизанти. Овај брод, 57. по реду на десном крилу, нашао се, и поред огромне побјеле

савезничке флоте, опкољен и у безизлазној ситуацији. Опкољени са четири турске галије Которани су једино могли направити покољ међу непријатељима, али је несразмјер снага био непрестив, па је погинула готово сва посада и командант. — Липовац је имао веома сложен задатак да умјетнички дочара ту драматичну ситуацију. С једне стране дао је шуму бродских катарки, са напетим, опуштеним или везаним једриљем, поломљеним јарболима и бродовима који горе, — и тиме дубину Лепантског залива и сразмјер двије огромне флоте у судару. Али у првом плану остају поморци, са својом судбином и мјестом гдје су се нашли у сукобу. На опкољеној которској галији поморска битка се претворила у голи, крвави обрачун човјека над човјеком. У врзном колу стилизованих ликова са подигнутим песницама, припадност непријатељским формацијама може се одредити једино плитким капицама ношње Бокељске морнарице, или турским чалмама.

VI бронза: Кап. Иван Висина, који је са бриком „Сплендидо“ опловио свијет од 1852. до 1859. године. — На овој реплици Висиновог подвига (рљеф бр. 18 у Центру за културу), Липовац даје и сам брод. Он детаљно разрађује тај тип „брика“ који се, према традицији, толико био допао калетану да га је, гледајући га, оцијенио као „сјајан“, па му отуда назив „Сплендидо“. А веома успјели портрет самог кап. Висина, који је тражио „хоризонт без краја и сва мора под својим бродом“, олаје изузетно ауторитативног човјека, оштра погледа и енергична лика.

Како из цјелокупне ове анализе произлази, ради се о вишеслојној умјетничкој цјелини, створеној карактеристичним и потпуно развијеним личним језиком Васка Липовца. А при том, тај се језик и ова његова зрела, раскошна и изванредно успјела остварења, огледају на живој и веома сложеној траци дуге историјске судбине Котора и Боке. Дубоко везан са својим завичајем, догађајима из прошлости и значајним личностима, Липовац их трајно умјетнички урезује у бронзу, својим, по нашем мишљењу, највишим до сада достигнућим стваралачким дометом.

А тиме је, како смо већ истакли, Котор добио једно савремено умјетничко дјело, које потпуно досиже и она највећа домаћа и страна достигнућа прошлих епоха, сачувана по музејима, црквама и у приватним колекцијама Котора и Боке.